

<https://doi.org/10.26565/2218-2470-2024-14-03>

УДК 159.922.7:616.895]:159.98.07:[378.016.018.43:004.9

Євдокимова Ірина Анатоліївна

кандидат соціологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціології управління та соціальної роботи
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: i.yevdokimova@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-7099-757X>

Вакуленко Світлана Миколаївна

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти
кафедри соціології управління та соціальної роботи
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: s.vaculenko@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-3293-1670>

Вітківська Інна Миколаївна

старший викладач закладу вищої освіти
кафедри соціології управління та соціальної роботи
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: i.vitkovskaja@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-5624-4301>

**ЕЛЕКТРОННИЙ НАВЧАЛЬНИЙ КУРС З ТРАВМА-
ІНФОРМОВАНОГО ПІДХОДУ ПРИ ДОПОМОЗІ ДІТЯМ В
УЯВЛЕННЯХ ЦІЛЬОВИХ ГРУП
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОКУС-ГРУПОВИХ ІНТЕРВ'Ю)**

В статті автори підіймають надзвичайно важливу в умовах сьогодення проблему – проблему надання психосоціальної підтримки дітям, що наразі перебувають в Україні і в яких, внаслідок триваючої вже три роки війни, спостерігається значний рівень психологічних розладів й травматизації. Наводиться визначення поняття «психологічна травма», а також розглядаються основні її різновиди: гостра травма, хронічна травма, комплексна травма. Наголошується, що інноваційною моделлю надання психосоціальної допомоги дітям в умовах ведення воєнних дій може стати модель,

Як цитувати: Євдокимова І. А., Вакуленко С. М., Вітківська І. М. Електронний навчальний курс з травма-інформованого підходу при допомозі дітям в уявленнях цільових груп (за матеріалами фокус-групових інтерв'ю) // SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2024, № 14. С. 28–36. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2024-14-03>

In cites: Yevdokymova, I., Vakulenko, S., Vitkovska, I. (2024). E-learning course on trauma-informed approach in helping children in the perceptions of target groups (based on focus group interviews). *SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work*, 14, 28-36. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2024-14-03> [in Ukrainian].

побудована на травма-інформованому підході. Відтак існує нагальна потреба у створенні електронного навчального курсу, що висвітлював би питання надання допомоги дітям, які пережили травмівні події.

В створенні такого курсу зацікавлені як фахівці-практики, з огляду на професійні виклики, пов'язані із соціальною роботою з дітьми в умовах війни, так і здобувачі вищої освіти зі спеціальностей «Соціальна робота» і «Психологія» та освітяни, що викладають на відповідних освітніх програмах.

В публікації наводяться результати дослідження, проведеного в рамках міжнародного проекту «Травма-інформовані підходи у покращенні догляду та медіація», під час якого інформантами виступили представники трьох зацікавлених груп: фахівці із соціальної роботи та психологи, що представляють соціальні служби м. Харкова й п'яти територіальних громад Харківської області, студенти, які навчаються в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за спеціальностями «Соціальна робота» і «Психологія», а також науково-педагогічні працівники соціологічного факультету й факультету психології. На підставі узагальнення отриманих даних автори доходять висновку, що електронний курс має відповідати таким критеріям: доступність для всіх, хто працює з травмованими дітьми (психологів, соціальних працівників, педагогів, батьків, студентів); чітка структурованість і комплексність навчального матеріалу; практична спрямованість із застосуванням реальних кейсів і вправ; поєднання класичного та ігрового підходів для кращого засвоєння матеріалу; тривалий доступ до матеріалів курсу та можливість їхнього завантаження; можливість супервізії, що передбачає консультації та підтримку від експертів; наявність як мобільної, так і десктопної версії для зручного навчання; сертифікація, що засвідчить отримані знання й навички.

Ключові слова: діти, війна, травмівні події, психологічна травма, психосоціальна підтримка, травма-інформований підхід, електронний навчальний курс.

Актуальність проблеми. В сучасному світі, де наслідки воєнних конфліктів, соціальних криз і природних катастроф стають невід'ємною частиною життя, забезпечення психосоціальної підтримки є пріоритетним завданням. Очевидно, що діти є однією з найбільш незахищених груп і потребують уваги з боку органів державної влади, громадських організацій, міжнародних структур тощо.

Воєнні дії в Україні спричинили значний рівень стресу, травматизації та психологічних розладів серед дітей, що вимагає термінового впровадження ефективних підходів до їхньої підтримки.

В рамках загальнодержавної ініціативи Уряду України «Кращий догляд» ЮНІСЕФ та Харківська обласна військова адміністрація у партнерстві з Міністерством соціальної політики України, Національним координаційним центром розвитку сімейного виховання та піклування про дітей, Національною соціальною службою України, органами місцевого самоврядування та районними адміністраціями пілотних громад і районів реалізують програму «Кращий догляд для кожної дитини у Харківській області». Програма зорієнтована на підтримку органів державної влади в їхній діяльності щодо зміцнення системи захисту дитинства, забезпечення сімейного піклування про кожну дитину, а також доступності комплексного пакету соціальних послуг, що містить, зокрема, послугу психосоціальної підтримки.

В 2024 році з метою підтримки зазначених ініціатив у Харківській області Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) започаткував проєкт «Травма-інформовані підходи у покращенні догляду та медіація». Мета проєкту – створити інноваційну модель надання психосоціальної допомоги дітям в умовах воєнних дій та поширити її в Україні. Як пілотний регіон для розробки та реалізації цієї моделі психосоціальної підтримки дітей було обрано Харківську область. Виконавцями цього проєкту виступили міждисциплінарні команди Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Україна) та університету міста Ульм (Німеччина), а також інші національні й міжнародні партнери.

Оцінювання потреб у межах проєкту ЮНІСЕФ «Травма-інформовані підходи у покращенні догляду та медіація» базувалося на теоретичних положеннях щодо сутності травма-інформованого підходу. Термін «психологічна травма» (від грец. *trauma* – «рана») зазвичай використовується для опису складних психічних станів, що виникають у людини внаслідок надзвичайних стресових або загрозливих для життя подій [9, с. 546].

До основних типів травми належать: гостра травма – реакція на одноразову стресову подію, наприклад, вибух або втрата близької людини; хронічна травма – наслідок тривалого впливу стресових факторів, таких як насильство або зневага; комплексна травма – результат повторюваного переживання травматичних подій, часто в контексті особистих стосунків, наприклад, у випадках домашнього насильства.

Дитячий організм і психіка реагують на стрес інакше, ніж дорослі. Діти мають нижчий рівень когнітивної інтеграції, емоційної регуляції та життєвого досвіду, тому наслідки травматичних подій у них можуть бути глибшими й тривалішими, якщо не надати своєчасну допомогу.

Дослідження свідчать, що травматичні події, особливо ті, що пов'язані з війною, мають серйозний вплив на психічне здоров'я дітей. У багатьох з них формуються психологічні розлади, такі як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні стани й труднощі в спілкуванні. Основними проявами травми у дітей є: повторне переживання (флешбеки, кошмари, нав'язливі спогади); уникання (ізоляція, уникання ситуацій, що нагадують про травму); негативні зміни в настрої та мисленні (почуття провини, апатія, низька самооцінка); зміни в поведінці (агресія, ризикована поведінка, самоушкодження).

Травма-інформований підхід у роботі з дітьми, які зазнали або продовжують зазнавати впливу війни, є багаторівневою та цілісною моделлю допомоги. Його сутність полягає в розумінні впливу травми на фізичне та психічне здоров'я дитини, її поведінку, емоційні реакції та застосуванні необхідних технік втручання, які дають змогу знизити ризик повторної травматизації та сприяти відновленню фізичного та психічного стану дитини. Важливою особливістю підходу є використання не лише технік клінічного втручання, а й методів, що орієнтовані на мобілізацію ресурсів соціального середовища (сім'я, школа, соціальні служби тощо) для надання допомоги дитині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття в Україні спостерігається певний прогрес у створенні наукових, навчальних і навчально-методичних матеріалів, що стосуються травма-інформованого підходу. Ці матеріали орієнтовані переважно на роботу з дітьми, підлітками та іншими вразливими групами населення, які постраждали від травматичних подій, зокрема внаслідок війни, насильства або стихійних лих. До ключових публікацій можна віднести: монографію «Діти і війна» [5], у якій висвітлюються особливості роботи з дітьми в контексті війни, розглядаються психологічні реакції на травму, такі як ПТСР, реакції втрати та горювання. Також в монографії описано організацію психокорекційних заходів і підтримки в сімейному та освітньому середовищі; методичні посібники, такі як «Діти та війна: навчання технік зцілення» [2] та «Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи» [7], які пропонують практичні інструменти для роботи з дітьми та підлітками, що зазнали психотравмуючих подій. Вони містять конкретні методики й рекомендації для подолання наслідків травми; наукові статті, у яких висвітлено соціальні чинники психотравматизації, типологію травмуючих ситуацій, вплив психотравм на соціалізацію та психічний стан дітей, а також міжособистісні стосунки в контексті травматичних подій. Наприклад, роботи Н. Заболотної [4], О. Гірченка [1], Л. Царенко [8] та інших акцентують увагу на теоретичних і практичних аспектах надання психологічної допомоги. Також представлено багато онлайн ресурсів неформальної освіти на різних освітніх платформах, таких як Prometheus, No Stress, Дія.Освіта, EdEra. Однак вони орієнтовані переважно на психологів і педагогів, залишаючи соціальних працівників поза увагою. Попри наявність значної кількості наукових публікацій з психології, варто зазначити, що наразі відсутні міждисциплінарні дослідження, які б поєднували знання з психології, соціальної роботи та педагогіки щодо роботи з вразливими групами населення та, зокрема, з травмами у дітей. Ці прогалини в системі наявних ресурсів формальної та неформальної освіти можна частково подолати за допомогою якісно розробленого електронного навчального курсу з травма-інформованого підходу.

Метою статті є формулювання рекомендацій на основі результатів фокус-групових інтерв'ю, які можуть бути використані для розробки електронного навчального курсу в межах проєкту ЮНІСЕФ «Травма-інформовані підходи у покращенні догляду та медіація».

Виклад основного матеріалу. В межах міжнародного проєкту «Травма-інформовані підходи у покращенні догляду та медіація» було проведено два фокус-групових інтерв'ю зі студентами Каразінського університету, які здобувають освіту за спеціальностями «Соціальна робота» (соціологічний факультет) і «Психологія» (факультет психології); три фокус-групових інтерв'ю з фахівцями із соціальної роботи Центрів соціальних служб, психологами Центрів соціальних служб та спеціалістами Служби у справах дітей, які працюють у м. Харкові і п'яти територіальних громадах Харківської області (Балаклійській, Валківській, Кегичівській, Пісочинській, Чугуївській) та десять напівструктурованих інтерв'ю з науково-педагогічними працівниками факультету психології та соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Всі інтерв'ю проводилися у форматі онлайн-конференцій на платформі Zoom за заздалегідь підготовленим і узгодженим топік-гайдом. Загальна кількість учасників інтерв'ю – 49 осіб. Дослідження тривало з червня до вересня 2024 року. Відповідальними виконавцями виступили експерти проєкту – науково-педагогічні працівники соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: І. А. Євдокимова, С. М. Вакуленко, І. М. Вітковська, І. В. Даниленко, І. І. Кузіна.

За результатами інтерв'ювання всі інформанти погодилися з тим, що наразі існує гостра потреба в навчальному курсі, який висвітлював би питання надання допомоги дітям, які пережили травматичні події. Освітняни, студенти та фахівці-практики вважають, що такий курс є необхідним з огляду на професійні виклики, пов'язані з роботою з дітьми в умовах війни в Україні.

Учасники дослідження підкреслювали важливість набуття базових знань і практичних навичок для ефективного реагування на дитячі травми. Електронний навчальний курс має бути зорієнтованим на широке коло фахівців, які працюють із дітьми: психологів, соціальних працівників, а також на батьків, які прагнуть надавати підтримку своїм дітям у кризових ситуаціях. Крім того, курс може бути корисним студентам відповідних спеціальностей, зокрема майбутнім психологам і соціальним працівникам, які прагнуть поглибити свої знання у сфері травма-інформованого підходу.

Електронний навчальний курс має бути чітко структурованим і може складатися з чотирьох основних модулів. Модуль 1: Основи травми – вивчення базових понять, типів травм та їхнього впливу на дітей. Модуль 2: Скринінг та виявлення травм – методи діагностики та визначення стану дитини. Модуль 3: Психологічна підтримка та міждисциплінарна співпраця – теоретичні та практичні аспекти надання допомоги. Модуль 4: Практичні прийоми для фахівців, які не є терапевтами – інструменти й техніки роботи з травмованими дітьми для нефхівців у сфері психотерапії.

Однією з ключових переваг електронного навчального курсу є його практична спрямованість. Усі інформанти наголосили на необхідності включення до курсу значної кількості практичних вправ, кейсів, відеоматеріалів із демонстрацією технік і методик роботи з травмованими дітьми. Оптиміальне співвідношення теорії та практики, за їхніми оцінками, має становити приблизно 30% та 70% відповідно. Інформанти акцентували увагу на тому, що відеоматеріали мають бути короткими, змістовними та структурованими. Доцільно створювати відеокейси, в яких фахівці пояснюватимуть застосування відповідних технік на конкретних прикладах. Також пропонувалося розробити практичні завдання, що сприятимуть закріпленню отриманих знань.

Окрім відео, курс має містити текстові матеріали, доступні для завантаження, що дозволить слухачам користуватися ними навіть після завершення навчання. В текстових лекціях рекомендовалося використовувати схеми, таблиці й цікаві факти для кращого сприйняття матеріалу. Вказувалося на можливість завантаження навчальних матеріалів, що забезпечило би слухачам доступ до них навіть після завершення навчання. Інформанти висловили різні думки щодо дизайну навчальних матеріалів. Загалом вони поділилися на дві групи: прибічників класичного стриманого оформлення та прибічників ігрового формату.

Представники першої групи вважали, що матеріали курсу мають бути оформлені в академічному стилі, подібному до університетських лекцій. Такий підхід передбачає використання текстових матеріалів, схем, таблиць і конспектів, доступних для завантаження та друку. Класичний дизайн сприяє концентрації на змісті, уникаючи відволікаючих елементів, і може бути зручним для фахівців, які звикли до традиційних навчальних форматів. З іншого боку, окремі інформанти підтримали ідею використання ігрових елементів у дизайні курсу. На їхню думку, такий формат сприяє кращому засвоєнню матеріалу та робить навчальний процес цікавим і більш інтерактивним. Ігровий підхід може включати використання коміксів, ілюстрацій, анімованих відео та динамічних елементів, що спрощують сприйняття складної інформації. Це може бути особливо корисно для молодих слухачів або студентів, які краще засвоюють матеріал через інтерактивні формати. Оптимальним рішенням для курсу може стати поєднання класичного та ігрового підходів. Така комбінація дозволить врахувати різні стилі навчання, зробивши матеріали доступними як для прихильників традиційного формату, так і для тих, хто краще сприймає інформацію в інтерактивній формі. Ігрові елементи можуть бути використані для пояснення складних тем або практичних кейсів, тоді як класичний підхід буде корисним для теоретичної частини.

Інформанти переважно пропонували створити курс тривалістю 30 годин, з окремими уроками тривалістю 1–1,5 години. Як оптимальний формат було вказане навчання двічі на тиждень з можливістю забезпечити слухачам доступ до матеріалів курсу протягом щонайменше шести місяців після його завершення. Це дозволило би глибше засвоїти інформацію та, за необхідності, повернутися до опрацьованих матеріалів.

Також інформанти підтримали ідею створення мобільної та десктопної версії курсу, що забезпечило би гнучкість навчального процесу та доступність матеріалів за будь-яких умов.

Усі інформанти підтримали ідею надання сертифіката після успішного проходження курсу. Його отримання може розглядатися як додатковий стимул для слухачів – як студентів, так і фахівців, – оскільки сертифікат може бути використаний для підвищення кваліфікації та визнаний роботодавцями. Для студентів сертифікат може слугувати інструментом отримання додаткових балів у межах навчальних дисциплін або зараховуватися як частина практики.

Окрему увагу інформанти приділили важливості супервізії – можливості отримання зворотного зв'язку від фахівців під час проходження курсу. Це може бути реалізовано у форматі онлайн-консультацій, чатів або відеозустрічей з експертами, які допоможуть слухачам розібрати складні ситуації та знайти відповіді на запитання.

Очікується, що курс надасть слухачам не лише теоретичні знання, а й практичні методики, які вони зможуть застосовувати у своїй професійній діяльності. Практична спрямованість, відеоматеріали та реальні кейси сприятимуть формуванню конкретних навичок для роботи з травмованими дітьми. Важливим компонентом результативного навчання стане можливість обговорення кейсів і отримання підтримки від супервізорів.

Висновки. Створення електронного навчального курсу з травма-інформованого підходу видається нам надзвичайно важливим в умовах війни. При його розробленні необхідно забезпечити: доступність для всіх, хто працює з травмованими дітьми (психологів, соціальних працівників, педагогів, батьків, студентів); чітку структурованість і комплексність навчального матеріалу; практичну спрямованість із застосуванням реальних кейсів і вправ; поєднання класичного та ігрового підходів для кращого засвоєння матеріалу; тривалий доступ до матеріалів курсу та можливість їхнього завантаження; супервізію, що передбачає консультації та підтримку від експертів; розроблення мобільної та десктопної версії для зручного навчання; сертифікацію, яка підтвердить отримані знання та навички.

Отже, проходження такого курсу сприятиме підвищенню професійної підготовки студентів та їхньої впевненості у власних силах під час роботи з дітьми, які пережили травматичні події; підвищенню професійної компетентності фахівців-практиків, а також покращенню якості допомоги дітям, які пережили травматичні події. Це важливий крок для забезпечення ефективної роботи у сфері соціальної підтримки та психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гірченко О. Попередження психотравм при різних реакціях на вплив психогенних чинників // Науковий журнал «Психологічні травелогі». 2023. № 1. С. 64–76. <https://doi.org/10.31891/PT-2023-1-7>.
2. Діти та війна: навчання технік зцілення : посіб. Львів : Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 98 с.
3. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям – жертвам військового конфлікту : практ. посіб. / І. О. Корнієнко, І. М. Лісовецька, Ю. А. Луценко, Д. Д. Романовська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 152 с.
4. Заболотна Н. М., Ісаєвич С. І., Омелянська В. І. Трансформації прихильності під впливом психотравми // Габітус. 2023. Вип. 52. С. 71–75. <https://doi.org/10.32782/2663-5208>.
5. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна : монографія. Київ -Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.
6. Оксютів М. О., Сабадуха В. О. Психотравмуючий досвід дитини та особливості соціалізації при цьому // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Психологія. 2023. № 5, т. 34 (78). С. 58–65. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.5/11>.
7. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. / за ред. Н. Пророк. Том 1. Київ, 2018. 208 с.
8. Царенко Л. Г. Особливості переживання психотравми під час воєнного конфлікту // Психологія: теорія і практика. 2019. № 1 (3). С. 158–170. [https://doi.org/10.31339/2617-9598-2019-1\(3\)-158-170](https://doi.org/10.31339/2617-9598-2019-1(3)-158-170).
9. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
10. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків // Наукові перспективи. 2022. № 7 (25). [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-554-567](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567).

Yevdokymova Iryna

PhD (Sociology), Associate Professor,
Head of Sociology of Management and Social Work Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
e-mail: i.yevdokimova@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-7099-757X>

Vakylenko Svitlana

PhD (Sociology), Associate Professor,
Associate Professor Higher Education Institution
of Sociology of Management and Social Work Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
e-mail: s.vaculenko@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-3293-1670>

Vitkovska Inna

Senior Lecture Higher Education Institution
of Sociology of Management and Social Work Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
e-mail: i.vitkovskaja@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-5624-4301>.

E-LEARNING COURSE ON TRAUMA-INFORMED APPROACH IN HELPING CHILDREN IN THE PERCEPTIONS OF TARGET GROUPS (based on focus group interviews)

In the article, the authors raise an extremely important problem in today's conditions – the problem of providing psychosocial support to children who are currently in Ukraine and who, as a result of the war that has been going on for three years, have a significant level of psychological disorders and traumatization. The definition of the concept of «psychological trauma» is given, and its main varieties are considered: acute trauma, chronic trauma, complex trauma. It is emphasized that an innovative model for providing psychosocial assistance to children in conditions of military operations can be a model built on a trauma-informed approach. Therefore, there is an urgent need to create an electronic training course that would highlight the issue of providing assistance to children who have experienced traumatic events. Both practitioners, given the professional challenges associated with social work with children in conditions of war, and higher education students in the specialties «Social Work» and «Psychology» and educators who teach in relevant educational programs are interested in creating such a course.

The publication presents the results of a study conducted within the framework of the international project «Trauma-Informed Approaches to Improved Care and Mediation», during which the informants were representatives of three interested groups: social work specialists and psychologists representing social services of the city of Kharkiv and five territorial communities of the Kharkiv region, students studying at the V. N. Karazin Kharkiv National University in the specialties «Social Work» and «Psychology», as well as scientific and pedagogical workers of the Faculty of Sociology and the Faculty of Psychology. Based on the generalization of the data obtained, the authors conclude that the electronic course should meet the following criteria: accessibility for everyone who works with traumatized children (psychologists, social

workers, teachers, parents, students); clear structure and complexity of the educational material; practical orientation with the use of real cases and exercises; combination of classical and game approaches for better assimilation of the material; long-term access to course materials and the ability to download them; the possibility of supervision, which provides consultations and support from experts; the availability of both mobile and desktop versions for convenient learning; certification, which will certify the acquired knowledge and skills.

Key words: *children, war, traumatic events, psychological trauma, psychosocial support, trauma-informed approach, e-learning course.*

REFERENCES

1. Hirchenko, O. (2023). Prevention of psychotrauma in various reactions to the influence of psychogenic factors. *Psychological Travelogues*, (1), 64–76. <https://doi.org/10.31891/PT-2023-1-7> [in Ukrainian].
2. *Children and War: Teaching Healing Techniques: A Handbook*. (2014). Lviv: UCU Institute of Mental Health. Retrieved from https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/dity_fin_ispp-1.pdf [in Ukrainian].
3. Korniienko, I. O., Lisovetska, I. M., Lutsenko, Yu. A., & Romanovska, D. D. (2017). *Experience in providing assistance to children and families – victims of military conflict: A practical guide*. Kyiv: UNMC for Practical Psychology and Social Work [in Ukrainian].
4. Zabolotna, N. M., Isayevych, S. I., & Omelyanska, V. I. (2023). Transformations of attachment under the influence of psychotrauma. *Habitus*, (52), 71–75. <https://doi.org/10.32782/2663-5208> [in Ukrainian].
5. Zlyvko, V., Lukomska, S., Yevdokymova, N., & Lipinska, S. (2023). *Children and War: Monograph*. Kyiv-Nizhyn: Lysenko M. M. Publishing [in Ukrainian].
6. Oksiutovych, M. O., & Sabadukha, V. O. (2023). Psychotraumatic experience of a child and features of socialization. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Psychology*, 34(78) (5), 58–65. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.5/11> [in Ukrainian].
7. Prorok, N. (Ed.). (2018). *Fundamentals of Rehabilitation Psychology: Overcoming the Consequences of Crisis (Vol. 1)*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Tsarenko, L. G. (2019). Features of experiencing psychotrauma during military conflict. *Psychology: Theory and Practice*, (1)(3), 158–170. [https://doi.org/10.31339/2617-9598-2019-1\(3\)-158-170](https://doi.org/10.31339/2617-9598-2019-1(3)-158-170) [in Ukrainian].
9. Shapar, V. B. (2007). *Modern Explanatory Psychological Dictionary*. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].
10. Yatsyna, O. F. (2022). The impact of war on mental health: Signs of psychological trauma in children and adolescents. *Scientific Perspectives*, (7)(25). [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-554-567](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567) [in Ukrainian].

The article was received by the editors 03.11.2024.

The article is recommended for printing 13.12.2024.